

М. П. Тимофієвакандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та філософії
ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет»**О. І. Павлюк**кандидат політичних наук,
викладач кафедри психології та філософії
ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ

Самооцінка є складним особистісним утворенням і належить до фундаментальних властивостей особистості. Завдяки включенню самооцінки в структуру мотивації діяльності особистість постійно співвідносить свої можливості, психічні ресурси з цілями і засобами діяльності. Відповідно до звичного цілісного сприйняття людини про єдність її почуттів, розуму і волі, прояви самооцінки можуть бути представлені емоційними, пізнавальними і вольовими формами. Мета нашого дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити психологічні особливості розвитку самооцінки у студентської молоді на різних етапах навчання у вищому навчальному закладі. Результати проведеного дослідження демонструють, що студентам першого курсу притаманний середній рівень самооцінки з тенденцією до завищення, що засвідчує неправильне уявлення про себе, ідеалізований образ власної особистості і можливостей, своєї цінності для оточуючих, для загальної справи.

Ключові слова: самооцінка, студентський вік, рівні самооцінки, адекватна самооцінка, рівень домагань, регулююча функція самооцінки.

Постановка проблеми. Самооцінка є складним особистісним утворенням і належить до фундаментальних властивостей особистості. У ній відбивається те, що людина довідується про себе від інших, і її власна активність, спрямована на усвідомлення своїх дій і особистісних якостей. Самооцінка є однією з форм прояву самосвідомості, оціночною складовою частиною «Я-концепції», афективною оцінкою уявлення індивіда про самого себе, яка може володіти різною інтенсивністю, оскільки конкретні риси «образу Я» можуть викликати більш-менш сильні емоції, пов'язані з їх прийняттям або осудом. Розвиток самооцінки відбувається під час усього життя людини, і «саме орієнтири для самооцінки, закладені в дитинстві, підтримують самі себе протягом усього життя людини, і відмовитися від них надзвичайно важко» [3, с. 244].

Аналіз джерельної бази досліджень і публікацій показав, що у свій час до питання визначення, опису та дослідження самооцінки зверталися вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема здійснювалися дослідження самооцінки у структурі «Я-концепції» (М. Розенберг, Р. Бернс), у структурі самосвідомості (І.І. Чеснокова), у контексті концепції смислу «Я» (В.В. Столін), у структурі самоставлення (С.Р. Пантілєєв), як специфічної функції самосвідомості (Л.В. Бороздіна), як характеристики процесу самооцінювання (Р.С. Лазарус,

К.А. Сміт), а також таких основних процесів самооцінювання, як оцінка й емоція (Н. Емлер).

Особлива увага приділялася вивченню типів і рівнів самооцінки. Зокрема, А.В. Захарова розглядає основні параметри загальної і часткової самооцінки. Психологічні особливості і стратегії поведінки людей з високою і низькою самооцінкою, а також «плутану» Я-концепцію досліджує Р. Баумейстер. Дослідники Л.І. Божович та М.С. Неймарк поділяли самооцінку на адекватну та неадекватну і ввели поняття «афект неадекватності». Роль стабільності і рівня самооцінки у психологічному функціонуванні розглядав М. Керніс. Дослідники Дж. Трейсі, Р. Робінс поділяли самооцінку на залежну та незалежну, а характерні риси самооцінки, що визначають її незалежність і залежність, досліджував Дж. Крокер. Дослідник Дж. Блуштайн розглядав основні підходи до диференціації «сильної» і «слабкої» самооцінки та вивів модель оптимальної самооцінки. Канадський психотерапевт Н. Бранден ввів фундаментальну структуру самооцінки і базові типи самооцінки: висока/низька; та, що базується на почутті власної гідності, і та, що базується на відчутті власної компетентності. Рівні базових типів самооцінки розглядав у своїх дослідженнях С. Мрук.

Мета статті. Предметом нашого вивчення є особливості становлення самооцінки у студентському віці. Мета нашого дослідження –

теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити психологічні особливості розвитку самооцінки у студентської молоді на різних етапах навчання у вищому навчальному закладі.

З метою вивчення особливостей становлення самооцінки у студентської молоді ми провели дослідження. Експериментальною базою був Вищий державний навчальний заклад України «Буковинський державний медичний університет». У дослідженні взяли участь 100 студентів (28 юнаків та 72 юнок), з них 46 особи – студенти 1 курсу та 54 осіб – студенти 3 та 4 курсів. Щоб виявити кількісне вираження рівня самооцінки у студентської молоді, було використано такі методики: методика дослідження самооцінки, запропонована С.А. Будасі (інтегрована Ю.Я. Кисельовим), та методика визначення рівня самооцінки Дембо – Рубінштейн за модифікацією А. Прихожан.

Виклад основного матеріалу. Особливістю «Я-концепції» юнацького віку є підвищена чутливість до особливостей свого тіла і зовнішності. У юнаків і дівчат виробляються певні стандарти, ідеали, зразки «мужності» та «жіночності», які вони намагаються наслідувати в одязі, манерах, жаргоні. Часто ці еталони завищені або суперечливі, що породжує численні внутрішні конфлікти, підвищену тривожність, зниження рівня домагань, труднощі у спілкуванні, сором'язливість [1, с. 87].

У період пізньої юності відбувається суттєва перебудова особистості, зумовлена змінами соціальної ситуації розвитку. Ці зміни можуть бути пов'язані зі вступом до вищого навчального закладу, початком трудової діяльності тощо. У цьому віці молода людина мусить самостійно приймати та реалізовувати рішення, розробляти життєві плани, будувати власне життя. Вона переходить від пізнання світу до його перетворення, починає активно самостверджуватися у професійній діяльності [4, с. 72].

Становлення ідентичності юної людини тісно пов'язане з рефлексією, детермінованою передусім когнітивними новоутвореннями, зміною соціальних стосунків, потребою подолання внутрішніх конфліктів. З її допомогою відбувається реалізація потреби в самоусвідомленні, зумовленої суперечностями між уявленнями про себе, що існували в ранній юності, прагненнями самоствердження, незалежності, пошуку реалістичного погляду на світ і на себе [5, с. 248].

Усі ці фактори зумовлюють зміну критеріїв самооцінки уявлень молоді про себе, розвиток її пізнавальних інтересів і соціальних мотивів навчальної, практично-професійної діяльності. Потреба професійного становлення, самоствердження, суспільного визнання тощо сприяє подальшому розвитку самосвідомості, у структурі якої все ваго-

мішим стає професійний компонент, який психологи трактують як професійну самосвідомість.

У зрілому юнацькому віці становлення самосвідомості зумовлюється внутрішніми суперечностями особистості, найвідчутнішими серед яких є:

- потреба в соціальному визнанні й обмежені можливості її реалізації;
- потреба в самостійності та протекційне ставлення дорослих, зокрема батьків;
- потреба в самоосмисленні, самоідентифікації та недостатня або суперечлива інформація про себе, а також несформоване вміння інтегрувати, переосмислювати цю інформацію;
- потреба в розумінні і почуття самотності, відчуженості;
- потреба в професійному самовизначенні та недостатні можливості, мотивація у реалізації вибору [2, с. 146].

Ми поставили собі за мету дослідити самооцінку у студентської молоді та її еволюцію на перших і на старших курсах навчання в університеті. Результати дослідження рівня самооцінки за методикою Дембо – Рубінштейн представлені на рис. 1. Опитувані оцінювалися за рівнем вираженості показників самооцінки і були розділені на 4 групи: низький рівень самооцінки характеризували бали від 0 до 44, середню самооцінку мали студенти, у яких рівень самооцінки коливався від 45 до 59, висока самооцінка відповідала балам 60–74, завищену самооцінку характеризували бали від 75 до 100. Крім того, «середня» і «висока» належать до реалістичної, тобто адекватної самооцінки.

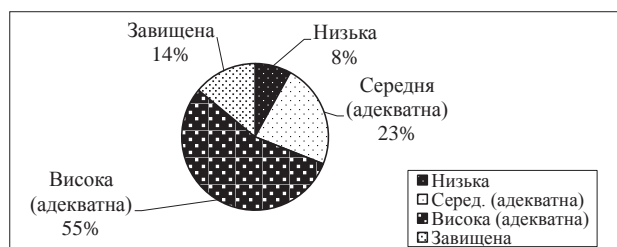

Рис. 1. Рівні самооцінки досліджуваних студентів

Виходячи з отриманих даних, можна відзначити, що, відповідно до методики Дембо – Рубінштейн, 55% студентської молоді мають високу самооцінку, яка належить за цією методикою до адекватної і засвідчує реалістичну самооцінку. Завищену самооцінку, яка може підтверджувати особистісну незрілість, невміння правильно оцінити результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими, мають 14% студентів. Така самооцінка може вказувати на суттєві викривлення у формуванні особистості – «закритості для досвіду», нечутливості до своїх помилок, невдач, зауважень та оцінок оточуючих. Середню самооцінку мають 23% студентів, що засвідчує її як адекватну та виражає ступінь відповідності уявлень людини про себе з об'єктивними підставами цих уявлень. І 8% сту-

дентської молоді має низьку самооцінку, що вказує на недооцінку себе і свідчить про крайнє неблагополуччя у розвитку особистості. За низькою самооцінкою можуть приховуватися два абсолютно різні явища: справжня невпевненість у собі і «захисна», коли декларування (самому собі) власного невміння, відсутність здатності і тому подібного дозволяє не докладати жодних зусиль.

Таким чином, 78% студентської молоді мають адекватну самооцінку за методикою Дембо – Рубінштейн, з них 55% мають високу, а 23% – середню самооцінку. Лише 8% студентів недооцінюють себе. І 14% опитуваних мають завищену самооцінку, що підтверджує їх особистісну незрілість і невміння правильно оцінити результати своєї діяльності.

Крім того, ми порівняли рівні самооцінки у студентів 1 та 3 курсів за методикою Дембо – Рубінштейн. Результати дослідження подаємо на рис. 2.

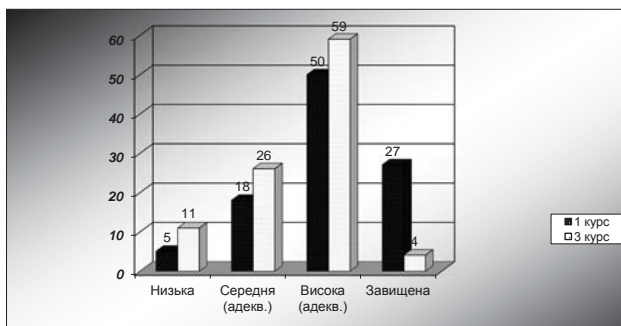

Рис. 2. Рівні самооцінки у студентів 1 та 3 курсів

Виходячи з отриманих даних, можна відзначити, що 1 курс має у 6 разів вищі показники завищеної самооцінки (27%), ніж 3 курс (4%). Швидше за все, підготовка та здача сесій у подальшому навчанні робить студентів більш чутливими до своїх помилок і невдач. Високий і середній показники адекватної самооцінки вищі у 3 курсу (59% і 26% відповідно), ніж у 1 (50% і 18%). У два рази нижчим у 1 курсу, порівняно з 3 курсом, виявився показник низького рівня самооцінки. Можливо, це є наслідком ефективного впливу негативного фактору на формування самооцінки за 3 роки навчання, що призвело до порушення позитивного ставлення до свого «Я».

Результати дослідження рівня самооцінки за методикою С.А. Будассі представлені на рис. 3. Опитувані оцінювалися за рівнем вираженості показників самооцінки і були розділені на 5 груп: низький рівень самооцінки характеризували показники від -1 до 0, занижену самооцінку мали студенти, у яких рівень самооцінки коливався від 0,01 до 0,3, адекватна самооцінка відповідала показникам 0,31–0,6, завищена – 0,61–0,85, високу самооцінку характеризували показники від 0,86 до 1.

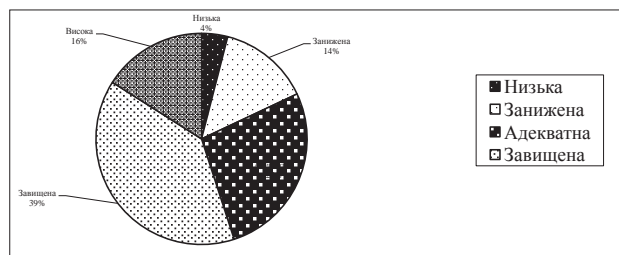

Рис. 3. Рівні самооцінки у досліджуваних студентів

Таким чином, виявлено, що у студентів переважає дещо завищена самооцінка (39% осіб) та адекватна (27%). Рівень самооцінки виражає ступінь реальних та ідеальних або бажаних уявлень про себе. Адекватну самооцінку з тенденцією до завищення можна прирівняти до позитивного ставлення до себе, до самоповаги, прийняття себе, почуття власної повноцінності. Студентів із високим рівнем самооцінки – 16%, це може свідчити про те, що вони мають високі досягнення, внаслідок цього в них підвищуються вимоги до себе. 14% студентів мають занижену та 4% – низьку самооцінку. Низька самооцінка може бути пов'язана з негативним ставленням до себе, неприйняттям себе, відчуттям власної неповноцінності.

Крім того, ми порівняли рівень самооцінки студентів 1 та 3 курсів за методикою С.А. Будассі. Результати дослідження подані на рис. 4.

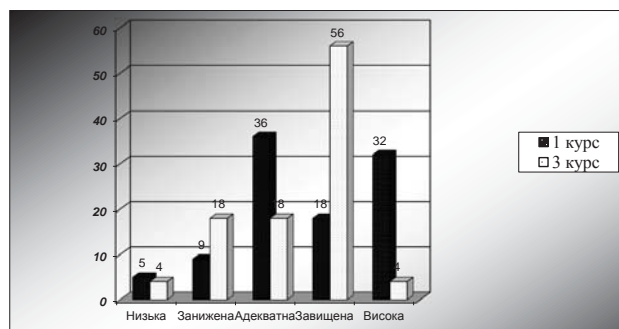

Рис. 4. Рівні самооцінки студентів 1 та 3 курсів

У студентів 1 курсу переважає адекватна самооцінка (36%), тоді як у 3 курсу вона представлена вдвічі менше – 18%. Адекватна самооцінка сприяє досягненню внутрішньої узгодженості. Також яскраво відрізняються показники рівня високої самооцінки у 1 курсу – 32%, у 3 – 4%. Крім того, у 3 курсу показники заниженого рівня вдвічі вищі (18%), ніж у 1 (9%). А показники низького рівня майже однакові – 5% у 1 курсу і 4% у 3.

Такі відмінності у самооцінці студентів 1 та 3–4 курсів свідчать про те, що самооцінку студента значною мірою визначають успішність процесу його адаптації як на етапі прийняття ним соціальної ролі студента (1–2 курси), так і на етапі прийняття професійної ролі (4–5 курси). Важливим моментом професійної адаптації особистості студента, яка починає відбуватися саме на 3 курсі, є

професійне самовизначення. Провідною характеристикою на цьому етапі навчання стає домінантність, яка описує прагнення особистості до самоактуалізації, та критичне ставлення до себе як суб'єкта обраного фаху.

Діяльність, що становить невід'ємний компонент самооцінки, виконує регулюючу функцію в самооцінці. Самооцінка є однією з ланок процесу саморегуляції діяльності та виступає тим утворенням у структурі особистості, яке піддається впливу ззовні. Таким чином, можна припустити, що регулююча функція самооцінки щодо діяльності проявляється у ряді напрямлень: вона впливає на вибір власних цілей людини, визначає характерні для неї емоційні та мотиваційні стани, багато в чому зумовлює характер оцінки та ставлення людини до досягнутих нею цілей. Проте неважко припустити, що й особливості протікання діяльності, її наслідки впливають на самооцінку індивіда [6, с. 420].

Висновки. Таким чином, як показав аналіз отриманих результатів, студентам притаманний середній рівень самооцінки з тенденцією до завищення (78% – за Методикою Дембо – Рубінштейн, 66% – за Методикою Будассі). У юнаків і юнок 1–3 курсів на перший план виступають взаємини у колективі, спілкування з товаришами, з дорослими, творча діяльність, громадська робота – все, що пов'язане з моральними проблемами і самоствердженням особистості. Вони володіють такими особистісними характеристиками, як впевненість у своїх можливостях, задоволеність своїми здібностями, темпераментом і характером, своїми знаннями, уміннями і навичками. Також спостерігається адекватна самооцінка, висока вимогливість до себе, відсутність самовдоволення, скромність, повага до інших людей.

Низький рівень самооцінки виявлений у 8% за Методикою Дембо – Рубінштейн та у 4% за Методикою Будассі, а високий рівень – у 14% за Методикою Дембо – Рубінштейн та у 16% за Методикою Будассі. На нашу думку, на ці дві категорії опитаних слід звернути більшу увагу, тому що спостерігається тенденція до усамітнення з тих чи інших причин, непорозумінь з оточуючими, невпевненість у своїх силах, знижений рівень домагань, проблеми у спілкуванні, навчальній діяльності.

Аналіз результатів за проведеними методиками виявив, що у студентів 1 курсу показники завищеної самооцінки (27% за Методикою Дембо – Рубінштейн та 32% за Методикою

Будассі,) у 6–7 разів більші, ніж у 3–4 курсів (4% за обома методиками), що засвідчує неправильне уявлення про себе, ідеалізований образ власної особистості і можливостей, своєї цінності для оточуючих, для загальної справи. Такі чинники, як три роки навчання у вищому навчальному закладі, високі вимоги до підготовки до практичних занять і до відповідей на семінарських у медичному навчальному закладі, екзаменаційна сесія, конфлікти в колективі, адаптація на 1 курсі та професійна адаптація на 3 курсі впливають на динамічну частину самооцінки студентської молоді. Дослідження також показали, що висока самооцінка першокурсників пластична і змінюється відповідно до реального стану справ – збільшується у разі успіху і знижується у разі невдачі, що може сприяти розвитку особистості, змушуючи докладати максимум зусиль для досягнення поставлених цілей, розвивати здібності і волю.

Література:

1. Гуменюк О. Соціальний формат розвитку Я-концепції. Психологія і суспільство. 2004. № 3. С. 82–90.
2. Кучеренко С. Методологічні підходи до вивчення самосвідомості особистості підлітків та юнаків. Психологія і суспільство. 2009. № 1. С. 134–151.
3. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. Проблемы общей психологии. М., 1973. 321 с.
4. Smith M.M., Sherry S.B., Mushquash A.R., Saklofske D.H., Gauthier Ch.M., Nealis L.J. Perfectionism erodes social self-esteem and generates depressive symptoms: Studying mother-daughter dyads using a daily diary design with longitudinal follow-up. *Journal of Research in Personality*. 2017. № 71. P. 72–79. DOI: 10.1016/j.jrp.2017.10.001.
5. Tetzner J., Becker M., Kai Maaz. Development in multiple areas of life in adolescence: Interrelations between academic achievement, perceived peer acceptance, and self-esteem. *International Journal of Behavioral Development*. 2017. № 41 (6). P. 704–713. DOI: 10.1177/0165025416664432.
6. Zemojtel-Piotrowska M.A., Piotrowski J.P., Maltby J. Agentic and communal narcissism and satisfaction with life: The mediating role of psychological entitlement and self-esteem. *International Journal of Psychology*. 2017. № 52 (5). P. 420–424. DOI: 10.1002/ijop.12245.

Тимофеева М. П., Павлюк О. И. Психологические особенности формирования и развития самооценки личности в студенческом возрасте

Самооценка является сложным личностным образованием и относится к фундаментальным свойствам личности. Благодаря включению самооценки в структуру мотивации деятельности личность постоянно соотносит свои возможности, психические ресурсы с целями и средствами деятельности. Цель нашего исследования – теоретически обосновать и экспериментально исследовать психологические особенности развития самооценки у студенческой молодежи на разных этапах обучения в высшем учебном заведении. Результаты проведенного исследования показывают, что студентам первого курса присущ средний уровень самооценки с тенденцией к завышению, что свидетельствует о неправильном представлении о себе, идеализированном образе своей личности и возможностей, своей ценности для окружающих, для общего дела.

Ключевые слова: самооценка, студенческий возраст, уровне самооценки, адекватная самооценка, уровень притязаний, регулирующая функция самооценки.

Tymofieeva M. P., Pavliuk O. I. The psychological features of formation and development of personality self-esteem in the student's age

Self-esteem is a complex personality formation and refers to the fundamental personality traits of personality. By including self-esteem in the structure of activity motivation, the personality always correlate ones capabilities, mental resources with the objectives and means of practice. The present study aims to theoretically substantiate and experimentally investigate the psychological peculiarities of self-esteem development of students at different stages of studying at a higher educational institution. In order to reveal the quantitative expression of self-esteem of student youth, we use such empirical methods of study: the methodology of self-esteem assessment proposed by S.A. Budassi integrated by Y.Y. Kyseliov (Budassi Methodology) and the methodology for determining the level of self-estimation by Dembo – Rubinstein based on the modification of A. Paryhoshhan (Methodology of Dembo – Rubenstein). The research outcomes have shown that students, in most cases, have a middle level self-esteem with a tendency to exaggeration (78% – according to the Methodology of Dembo – Rubenstein, 66% – according to Budassi Methodology). The first year of study in university have the indicators of overestimating self-esteem (27% according to the Methodology of Dembo – Rubinstein and 32% according to the Methodology of Budassi) in 6–7 times higher than students of 3–4 courses of study (4% for both methods), which testifies the wrong idea of oneself, the idealized image of one's own personality and possibilities, one's value for others, the inability of the first year students to adequately assess their skills and overestimate their abilities. Such factors as three years of study at a university, high requirements for preparation for practical classes and workshops at a medical university, examination sessions, conflicts in the collective, adaptation on the 1st year of study and professional adaptation on the 3rd year affect the dynamic part of student self-esteem.

Key words: self-esteem, student age, levels of self-esteem, adequate self-esteem, level of aspiration, regulating function of self-esteem.